

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Empedokleova kosmologie

Empedocles' cosmology

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
doc. ThLic. Pavel Milko PhD.

Autor:
Jan Štefl

Praha 2017

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. ThLic. Pavlu Milkovi PhD. za ochotné vedení mé bakalářské práce a za podnětné připomínky nejen k jejímu obsahu. Dále bych rád poděkoval všem, kteří se mnou mé studium snášejí.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Empedokleova kosmologie“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 5. 2017

Jan Štefl

Anotace

Bakalářská práce s názvem Empedokleova kosmologie se pokouší formulovat základní teze vesmíru- veškerenstva podle sicilského filosofa Empedoklea. Postupuje od základního vymezení pojmů k jednotlivým aspektům samotného vzniku. Stejná část je věnována popisu čtyř živlů, Lásece a Sváru a Sfairos. Z těchto bodů se pak práce pokouší vyvodit celek v podobě kosmických cyklů. Práce směřuje ke kompilaci nejdůležitějších aspektů kosmologie a snaží se získané informace dosadit do dobového konceptu náboženských představ.

Annotation

The aim of this bachelor thesis is to define the main principles of cosmos- entirety according to Sicilian philosopher Empedocles. The thesis proceeds from basic definitions of various concepts to particular aspects of creation. Equal part of this thesis is also focused on the four elements — Love, Strife and Sfairos. It is trying to deduce a conclusion in a form of cosmic cycles, as well as it is trying to compile the most important aspects of cosmology to align them with the ancient religious ideas.

Klíčová slova

Empedoklés, kosmologie, čtyři prvky, Láaska, Svár, Sfairos, kosmické cykly.

Keywords

Empedocles, cosmology, four elements, Love, Strife, Sfairos, cosmic cycles.

1 Obsah

1	Obsah.....	5
2	Úvod.....	6
3	Život a dílo Empedoklea.....	9
4	Obecná definice kosmologie.....	12
5	Čtyři prvky.....	13
5.1	Původ čtyř prvků.....	13
5.2	Čtyři prvky v různých perspektivách.....	14
5.3	Spojitosť kořenů s Bohy.....	14
5.4	Vlastnosti prvků.....	16
5.5	Vzduch jako pátý element.....	18
5.6	Tvorba živého.....	19
6	Láska a Svár.....	20
6.1	Vymezení pojmů a jména Lásky.....	20
6.2	Význam pojmu Láska v díle.....	20
6.3	Vymezení pojmů a jména Sváru.....	22
6.4	Význam pojmu Svár v díle.....	22
6.5	Láska a Svár a jejich společné působení.....	23
7	Sfairos.....	28
7.1	Význam Sfairu.....	28
7.2	Jazykový význam Sfairu.....	28
7.3	Vlastnosti Sfairu.....	28
7.4	Příchod Sfairu.....	29
7.5	Vzhled Sfairu.....	31
7.6	Druhý aspekt Sfairu.....	34
8	Kauzalita kruhu- kosmické cykly jako příčina a následek působení všeho.....	35
9	Závěr.....	36
10	Seznam použité literatury.....	38
11	Summary.....	41

*„...běda ti, ubohé lidské pokolení,
zbavené blaženosti-
z takové nenávisti a nářku
ses narodilo...“¹*

2 Úvod

Empedoklés jako osoba představuje jednoho z nejvýznamnějších před Sokratovských myslitelů. Termín před Sokratovský je v tomto případě použit jako časový údaj sdělující, že Empedoklés byl skutečně Sokratovým předchůdcem, tudíž jeho myšlením ovlivněn nebyl. Je však také nutné si uvědomit, že pod termínem před Sokratovský filosof je možné vnímat takového myslitele, který sice žil (a tedy myslel) již po Sokratovi, avšak přes veškeré pochybnosti jeho myšlením ovlivněn nebyl. To je na jednu stranu poněkud přenesená představa a samozřejmě nalezneme myslitele, kteří tvrdí, že vyhnout se Sokratovi, potažmo Platonovi je vlastně nemožné. Na druhé straně se domníváme, že právě východisko přírodní filosofie, tedy i do jisté míry filosofie Empedokleova, představuje unikátní cestu, která ačkoliv se to nemusí zdát, jistě není zcela probádána a nabízí i dnešnímu člověku intelektuální pole pro ideové žně.

Význam Empedoklea je dle mého dán do jisté míry i jeho originalitou. Ta se netýká pouze jeho myšlenkového komplexu, ale také jeho života. Pravda doložená životem je v našem prostředí vnímána jako jedna z těch vyšších, ne-li nejvyšších. Oproti tomu je však nutné odlišovat jasné teze od víceméně lidových pověstí. Nelze tyto dvě strany mísit, pokud se má dosáhnout jakéhosi pevného výsledku.

Samotná filosofie Empedoklea samozřejmě do jisté míry kompiluje předchozí koncepty. Avšak nevytváří celek, který by byl nějakým konstruktem stavěným na vodě. Přestože v Empedokleově dochovaných zlomcích můžeme vidět nejen setkání různých druhů myšlení předchozích filosofů, ale také různých vědních oborů, jsou výsledná vyjádření dle mého natolik pevná, že snad jejich fragmenty lze nalézt i u velikanů pozdějších dob. Samozřejmě je třeba mít na paměti, že nelze přesně odlišit zda, a jak moc další filosofové skutečně čerpají z Empedoklea.

Kriticky je nutné připustit, že Empedokleova filosofie představuje zajímavý subjekt ke studiu nejen pro svůj obsah, ale také pro svou formu a rozsah. Prvně k formě. Umělecký cit (a tedy i cit pro poezii) je jistě záležitost více než subjektivní. Je však na tomto místě snad i možné říct, že Empedoklés skutečně byl schopným básníkem. Opačné stanovisko,

---

¹ DK 31 B 124, EMPEDOKLÉS Z AKRAGANTU a Jaroslav POKORNÝ, překl., KABEŠ, Jaroslav, ed. *O podstatě svět-Očistná píseň*. Praha: Jan Pohořelý, 1944. Práteleství, ISBN: neuvedeno, s. 47.

tedy že se v tomto případě jedná dokonce o kýchovité a prvoplánové umění tedy nezastáváme, ale konečně posouzení je nakonec stejně na čtenáři samotných zlomků. Vychvalování Empedokleova básnictví je celkem časté a je do jisté míry dáno také tím, že vedle sicilského filosofa bývá staven také jeden z eleatů, kterým není nikdo jiný než Parmenidés. Tito dva spolu mají mnoho společného a jedním z průsečíků jejich odkazu je také využití poezie pro vyjádření kosmologických principů. Nicméně právě básně těchto dvou presokratiků, postaveny vedle sebe, ukazují, o jak poeticky rozdílná díla se jedná.

Pokud se zmíní obsah Empedokleova díla, hovoří se samozřejmě o obsahu filosofickém. To, že samotná postava tohoto filosofa má více tváří, bude nastíněno v textu samotné práce. Synkretický aspekt jeho tvorby byl již zmíněn výše a jistě se k této „problematice“ ještě dostaneme.

K rozsahu dochovaných zlomků je nutné zmínit, že často hovoříme o nejhojněji dochovaném odkazu ze všech presokratiků. To poskytuje mnoho možností pro práci s Empedokleovým myšlením a myšlenkovým konceptem.

Samotná kosmologie je v Empedokleově podání do značné míry definována mýtickým myšlením. Je samozřejmě možné hovořit o jakémsi přechodu od mýtu k logu, jakožto elementární definici počátku filosofie. Poté se ovšem může objevit nebezpečí dvou poněkud zavádějících hypotéz. První by směřovala k označení Empedokleovy kosmologie za „logickou“, v nejvlastnějším slova smyslu, tedy vycházející z logu. Druhá by eliminovala možnost vůbec Empedoklea za filosofa označit. Tato práce se pokusí udržet myšlenku, že onen přechod od mýtu k logu je pouze přechodem symbolickým, alespoň v případě tohoto myslitele. Je samozřejmě možné namítnout, že myšlenkový koncept tohoto sicilského filosofa nese více než jasné aspekty klasické filosofie, tato práce by se však měla pohybovat právě na pomezí myšlení filosofického a stvořitelských hypotéz.

Ačkoliv prvotní náhled na Empedokleovy stvořitelské teze je celkem jasný- čtyři prvky, *Láska* a *Svár*- může právě tato jasnost obsahovat určité nesourodosti. Kosmologický a později i kosmogonický a zoogonický rozvrh jsou spolu totiž do jisté míry provázány. Lze zatím jen ve stručnosti naznačit, že například čtyři prvky mají na svědomí nejen konstituování samotného světa, ale také se částečně podílejí na příchodu metafyzického *Sfairu*, ale zároveň též na tvorbě živého. Samotnému *Sfairu* a vzniku (jako i zániku) světa se bude práce věnovat, nicméně právě zoogonie nebude příliš zmíněna. Důvodem je právě pronikání těchto konceptů. Cílem je pojmout čtyři prvky jako určitý celek (byť se jistě nevyhneme podrobnějšímu popisu alespoň některých z nich) a v návaznosti na to, by bylo také na místě k celku směřovat. Právě proto je nyní tolik vyzdvížen *Sfairos* a bude snad

patrná snaha zohledňovat božské aspekty jednotlivých fenoménů, pokud to jen bude možné.

Vycházejíce ze stvořitelských konceptů, jistě nebude možné se vyhnout mystickým konotacím, které s sebou tyto teorie většinou přinášejí. Rozhodně by však nebylo vhodné se pohybovat „na vodě“ a na úkor kabalistického učení či sufismu omezovat metafyzickou (či lépe řečeno filosofickou) rovinu.

Samotná struktura práce bude rozčleněna na základě atributů kosmologie, které považujeme za podstatné. Vzhledem k tomu, že se však nejedná o mou vlastní myšlenku, budu se držet klasického konceptu čtyř prvků, vedle nichž bude na stejné rovině poskytnut prostor *Lásce a Sváru. Sfairos* jako výsledný produkt by měl poté zaujímat podobnou pozici. Inspirací k jeho důraznému zmínění je práce Vojtěcha Hladkého¹, který tomuto „objektu“ vdechl zvláštní a ojedinelý tvar. Oproti tomu čtyři konstituenty a dva principy jsou nejlépe rozebrané a znovu složené v rozsáhlé monografii Tomáše Vítka², jehož vliv bude v této práci jistě nejvýraznější. Stane se tak i díky tomu, že se T. Vítek velmi věcně a zajímavým způsobem vyjadřuje k velkému množství předchozích prací, věnujících se Empedokleovské problematice. K tomu všemu si samozřejmě nesmírně vážím pohledu Jana Patočky³ nebo například Zdeňka Kratochvíla⁴. Autorů, kteří problematiku Empedokleovy kosmologie rozebírají, je samozřejmě mnoho. Struktura se ovšem často opakuje. Jako zvláštnost vnímám, že zatímco někteří se věnují samotným prvkům, díky kterým dospívají k procesu vzniku a zániku, jiní definují přímo ony cykly a uprostřed nich se zabývají soudržností živlů a principů. Jako přínosnější vnímám, jak jsem již výše naznačil, první z uvedených postupů. K celku, totiž k samotným cyklům, je zajisté nutné nakonec dospět (a jinak tomu nebude ani v této práci), ovšem cesta k tomuto celku musí dle mého vést skrze důsledný popis všech „světo- tvorných“ a „řádo- tvorných“ aspektů.

---

¹ HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův sfairos. *Filosofický časopis*. Praha: Filozofický ústav Akademie věd České republiky, 2006, 54(3), 393-410.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés*. 1, Studie. Praha: Herrmann, 2001, ISBN: neuvedeno.

³ PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem: přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.

⁴ HLADKÝ, Vojtěch, Radim KOČANDRLE a Zdeněk KRATOCHVÍL. *Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. Amfibios. ISBN 978-80-7465-023-9.

3 Život a dílo Empedoklea

Přesná datace Empedokleova života je do jisté míry obtížná, či přinejmenším problematická. Ačkoliv se obecně uvádí data 492- 432 př. n. l., tak existuje několik názorů, které se proti tomuto stanovisku ostře staví. Nejedná se však o novověký spor, který by vycházel jen z nedostatku dochovaných pramenů. Problematiku datace života Empedoklea z Akragantu lze také vnímat jako pomyslný spor, kdy na jedné straně stojí Aristotelés a na druhé Apollodóros. Ústředními body ve starověkém určování doby života tohoto myslitele byla 84. olympiáda¹ a Athénsko- syrakúská válka², kdy se dohady točí kolem polemiky, kdy se Empedoklés proslavil.

V tento moment je důležité si uvědomit, že existuje skutečně mnoho variant datace Empedokleova života a upřednostňování jedné před druhými je do jisté míry zavádějící. Na tomto místě je vhodné zmínit, že pokud hovoříme o datu „proslavení Empedokleova jména“, tak hovoříme především o jménu filosofa. S tímto předpokladem pak musíme brát v potaz jeho celkové dílo společně s jeho komplexním způsobem myšlení, v návaznosti na což se vymezení časového období jeho života již může jevit jako marginální.

Co se týče prostředí, ve kterém se Empedoklés nejspíše pohyboval, musíme bohužel hovořit také na poněkud nejisté úrovni. Na čem se většina badatelů shoduje je fakt, že Empedoklés pocházel z poměrně zámožné rodiny. Lze to podložit častými vítězstvími na olympijských hrách nebo samotným místem Empedokleova původu. Město Akragás bylo pravděpodobně známo pro svůj majetek, což byl i jeden z důvodů, proč na něj Empedoklés nahlížel s určitým opovržením. Toto tvrzení lze doložit zlomkem A1, 63:

„...Akragant'ané hýří, jako kdyby měli zítra zemřít, ale své domy vyzdobují, jako by měli žít celou věčnost...“³

Empedokleovi lze přiřadit mnoho „titulů“. Ačkoliv pro tuto práci je nejvýznamnější titul filosofa, v neposlední řadě jej lze označit také za lékaře, mága, řečníka či Božího muže⁴. Dále je nutné dodat, že z hlediska umění a estetického vnímání je na místě označit jej za básníka.

Ačkoliv Empedokleovy lékařské (či léčitelské) dovednosti můžeme doložit z více

¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 13.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, tamtéž.

³ DK 31 A 1, 63. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006. ISBN 80-87054-02-4, s. 77.

⁴ Tento termín přebírám z publikace Tomáše Vítka, jelikož mi přijde jako dostatečně výstižný pro obsah některých zlomků. Viz. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 40.

zdrojů¹, nejsnazším způsobem bude jistě citování některých jeho zlomků (B 111; B112), kde své umění uzdravovat nemocné sám zmiňuje:

„Poznáš posléze léky, jež štítem jsou před zly a stářím,
protože pouze tobě já splním všechny ty věci...“²

a

„...Ti potom společně táhnou
bez počtu, aby se vyptali, kudy jde k prospěchu stezka.
Jedni po věštbách touží a druzí se na svoje různé
choroby vyptávají, by vyslechli léčivý výrok,
hroznými (bolestmi) dlouho již bodáni (po celém těle)“.³ (B 112).

Je otázkou, do jaké míry se jednalo o skutečné lékařství a do jaké míry je to spíše projev autorova čarodějného, či snad božského, nadání. Tímto, poměrně jasně viditelným, pomezím dvou autorových aspektů narážíme na fakt, který sice možná není příliš významný z hlediska filosofie, leč byla by jistě chyba tuto vlastnost (po vzoru dalších badatelů) nezmínit.

K označení mága nás může vést celá řada zmínek ve zlomcích, které se dochovaly. Je pak spíše religionistickou otázkou, zda za prvky magie považujeme spíše šamanské ovládání podnebí a počasí (B 111; druhá část), či snad až okultní ožívování mrtvých.

Ze samotného díla se nám dochovaly dvě básně. První nese název *O přírodě*, ta druhá *Očisty*⁴. Ačkoliv existují názory, že se jedná o velmi malou část původního díla, přesněji řečeno méně než pětinu celku, máme na druhé straně k dispozici i postoje zastávající fakt, že chybějících zlomků z původního díla je takřka minimum.

Ačkoliv je poměrně těžké uvést zlomky do původní posloupnosti, je zapotřebí zmínit, že se jedná o nejrozsáhlejší dochovaný komplex zlomků, který máme z řad presokratiků k dispozici.

---

¹Údajný Empedokleův spis „Iatrika“ o rozsahu až 600 veršů se nedochoval. T. Vítek (VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 20) s odkazem na C. E. Millerd (MILLERD, C. E., *On the interpretation of Empedocles*. Chicago: The University of Chicago Press, 1908. ISBN: neuvedeno, s. 6.) ovšem předpokládá, že Empedokleovy spisy týkající se lékařství skutečně existovaly. Tvzení o schopnosti uzdravovat také dokládá Hérakleidés (A1, 60- 1).

²DK 31 B 111. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 379.

³DK 31 B 112. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 381.

⁴Jedná se o překlady názvů děl, které uvádějí KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsokratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 366. Pro srovnání, K. Svoboda překládá báseň zmíněnou na druhém místě, jako *Očišťování* (s. 80). T. Vítek je na tomto místě sdílnější, a zatímco na jedné straně se drží překladu *Očišťování*, tak na druhé uvádí kromě častého (a i jím užívaného) *O přírodě*, ještě možnost *O podstatě světa*, kterou on sám s odkazem na J. Pokorného považuje za přesnější. Vychází zde z řeckého Peri fyseós, a jako další z adekvátních překladů uvádí v poznámce *O vzniku* (MILLERD, C. E., *On the interpretation of Empedocles*. Chicago: The University of Chicago Press, 1908, s. 18- 20).

Vzhledem k v úvodu zmíněné islámské mystice (tedy súfismu) je vhodné alespoň naznačit, v jakém kontextu lze například na Empedoklea narazit v arabské filosofické tradici. Zde se jedná spíše o dědictví řecké tradice, neboť se hovoří o sedmi pilířích moudrosti právě v návaznosti na tradičních sedm mudrců. Mezi ně jsou zařazeni také Tháles a Anaximénés. Dále je na základě kontextu možné doplnit například kromě Anaxagory a Hérakleita právě také Empedoklea¹.

Samotná smrt je určitou kuriozitou a je možné, že právě díky mýtům okolo zesnutí Sicilského pansofisty se tento velikán dostal do povědomí širší veřejnosti. Samozřejmě je zde řeč o jeho údajném skoku do Etny², který měl do jisté míry i demonstrovat jeho božství. Součástí této legendy je i vyvržený sandál, který po něm měl údajně jako jediný zůstat³. I přes popularitu této legendy bych se jí však nerad zabýval příliš dlouho, neboť jsem si vědom, že pro samotný koncept kosmologie nemá přílišný význam⁴.

---

¹ VÍTEK, Tomáš. *Sedm mudrců a jejich výroky*. 1. Praha: Herrmann, 2010. ISBN 978-80-87054-21-5.s. 28. Zde Vítek odkazuje na překlad spisu Pseudo- Amónia.

² Uvádí například KINGSLEY, Peter. *Ancient philosophy, mystery and magic. Empedocles and Pythagorean Tradition*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 278. Uvádí i zprostředkovaný názor, že je tento příběh nemožný, vzhledem ke geografickému popisu Etny. K tomuto skepticizmu se však nejspíše sám příliš nepřiklání.

³ KINGSLEY, Peter., tamtéž.

⁴ Pokud samozřejmě plně nepřijmeme Empedoklea jako Boha. Poté by byla jeho role ve své vlastní kosmologii naprosto zásadní.

4 Obecná definice kosmologie

Pokud hovoříme o kosmologii, je třeba si vymezit okruh věd, ve kterém se budeme pohybovat. Tím mým bude tedy logicky filosofie, neboť jak již jsem nastínil, Empedoklea chápeme především jako filosofa. Z toho důvodu je dobré definici pojmu kosmologie do práce zahrnout, neboť jiné obory budou mít jistě tendenci směřovat k jiným, nicméně neméně pádným, závěrům.

Je vhodné na úvod poznamenat, že kosmologie nebyl konstrukt, který by si přivlastňoval pouze Empedoklés. Vzhledem k tenké hranici kosmologie s určitou formou mýtického myšlení, můžeme hovořit, s odkazem na Edwarda Husseyho, o kosmologické tradici¹. Zvláště, pokud se bavíme o době presokratických myslitelů. Hussey dále striktně odlišuje předsókratovskou a sofistickou myšlenkovou oblast, ačkoliv připouští, že zájmy obou stran byly mnohdy společné.² Tato metafora by směřovala k tvrzení, že přírodu od sociálního života zkrátka nelze oddělit, ačkoliv Empedoklea nelze ani cestou široké metafory nazvat sofistou, už kvůli jeho tendenci k hledání prvotních a základních pravd.

Samotné slovo „kosmos“ odkazuje do jisté míry také k vesmíru. V tomto ohledu je možné hovořit o stavbě vesmíru a o shrnutí zákonitostí, týkajících se vesmíru³. Přeneseně se pak nabízí možnost ztotožnit vesmír se světem a tedy i s principy vládnoucími v nich. Na paměti je zapotřebí mít více konceptů, které se pod fenoménem „kosmu“ či „vesmíru“ skrývají. V případě této práce je nejvhodnější srovnání s „veškerenstvem“.

---

¹ HUSSEY, Edward. *Presokratikci*. Praha: Petr Rezek, 1997, ISBN: neuvedeno, s. 156.

² HUSSEY, Edward. *Presokratikci*. Praha: Petr Rezek, 1997, tamtéž.

³ *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí- čtrnáctý díl*. Praha: J. Otto, 1899. Heslo „kosmologie“, ISBN: neuvedeno, s. 926- 927: „... nauka o stavbě vesmíru čili souhrn toho všeho, co pojmuti můžeme smysly a rozumem o vesmíru.“

5 Čtyři prvky

5.1 Původ čtyř prvků

Pokud pojem prvek ztotožníme s pojmem „živel“, bude velmi těžké nalézt prvotní původ tohoto fenoménu.¹ Se čtyřmi živly totiž pracovali obecně nejen presokratici, ale i další řečtí filosofové. Vítek zde opět dohledává tradici až do 21. st. př. n. l., kdy se dostává až do starého Egypta². Dle mého je jednodušší (a účinnější) podat čtyři živly jako určitý archetyp, který se opakuje v mnoha kulturách ve velmi podobném pojetí. Co je ovšem samozřejmě nutné zmínit je význam a osobité Empedokleovo pojetí.

V rámci užívání pojmu „prvek“ se dostáváme na poněkud nejistou půdu, neboť sám Empedoklés tento pojem ve svém díle (které se dochovalo) nevyužívá. Výraz stoicheia³, který lze překládat právě jako prvky, či elementy, má původně jiný význam než metafyzický. S přídechem filosofického významu se setkáváme už u Platóna, který pojem identifikuje s výrazem grammata, písmena⁴.

Pro tuto práci je však stěžejní až definice Aristotela, která má skutečný význam pro celé presokratické myšlení. Ten sice částečně navazuje na Platónovo gramatické vysvětlení, ale především prvek označuje za něco jednoduchého a nedělitelného. Tím se vysvětluje, proč je tento pojem v kontextu Empedokleova díla používán a proč s ním pracuje i tato práce.

Čtyři prvky, jakožto celek utvářející svět, pak nejen že jsou známy již v prvotních civilizacích, ale zároveň se udržují jako archetypální koncept kosmologie v evropském myšlení až do novověku⁵. Ačkoliv například ve středověku se teorie živlů užívala hojně především v magii, alchymii a dalších ezoterních naukách, lze koncept nalézt v rozličných kulturách a neméně rozličném pojetí⁶.

Pokud se podíváme na myšlení presokratiků, může nás na první pohled napadnout, že pro každého z filosofů je typický jeden z prvků jako základní, nedělitelný a vše- tvořící fragment, kterým je protkáno dílo daného „mudrce“. Tento pohled by však byl nanejvýš zjednodušující. Je zapotřebí si uvědomit, že většina z myslitelů vnímala svět skrze více subjektů, nebo chceme-li, prvků. Původ tohoto propojování více prvků vnímáme v tom, že dobové myšlení směřovala k asociaci každého ze čtyř prvků s některým z antických bohů.

---

¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 91- 91: „...mluvit o nějakém historickém vynálezci živlů je do krajní míry pochybné.“

² VÍTEK, tamtéž, s. 92.

³ Στοιχεία.

⁴ VÍTEK, tamtéž, s. 89 s odkazem na Simplicia.

⁵ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 95.

⁶ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, tamtéž.

Tomuto fenoménu bych se rád později věnoval, neboť z velké části formuje i Empedokleovo myšlení.

5.2 Čtyři prvky v různých perspektivách

Jestliže jsme v počátku označili Empedokla za „Božího muže“, musíme také jistě uvést, že sám, jako myslitel, pracoval a rozváděl do detailů jisté „božské principy“, pod čímž si prozatím nelze představit nic jiného, než právě ony čtyři kořeny, či chceme-li, prvky. Ono adverbium *prozatím* je použito v této souvislosti zcela záměrně. Později se totiž dostaneme k tomu, že stejný přívlastek, totiž „božský“, lze přiřadit i dalším dvěma základním principům Empedokleovy kosmologie (či celé filosofie), Lásce a Sváru.

Pracujeme-li se čtyřmi živly, jako se záležitostmi božskými, je vhodné uvést důvod tohoto přívlastka. Důvody se nabízejí v tento moment hned dva. První vychází z dojmu, kdy Empedokleovo dílo chápou jako celek protknutý notnou dávkou spirituality a duchovního vnímání procesů ve světě. V návaznosti na toto tvrzení pak musíme čtyři kořeny chápat jako vyšší na jakési pomyslné ose úrovní bytí. Vycházejíce z této hypotézy, která ovšem není opřena o tvrzení žádného z badatelů, se kterými se zde jinak pracuje, lze přejít k druhému důvodu tohoto označení. Zde je důkaz přímo v textu, kde prvkům odmítá přičíst proces vzniku a zániku¹ a směřuje tedy k věčnosti trvání základních principů.

„[Kořeny jsou] nezrozené.“²

5.3 Spojitost kořenů s Bohy

Pokud budeme hovořit o božských vlastnostech prvků a o jejich hierarchii, je jistě zajímavé, že umístění živlů na pomyslnou osu je velmi obtížné. Důkazem toho je například tento zlomek:

„...místa prvků nejsou zcela stálá ani vymezená, nýbrž se na nich všechny prvky navzájem prostřídávají.“³

Z přímo dochovaných zlomků pak víme, že mezi prvky panuje určitá rovnost. Jejich rozmístění na ose a nadřazenost jedněch před druhými by tedy byla vzdor původnímu myšlení. O prvcích tedy například víme, že se střídavě (cyklicky) zmocňují vlády⁴, že jsou věčné⁵, nezrozené¹, nebo také věkově stejné². Tyto vlastnosti sice na jedné straně dodávají

¹ Tyto pojmy Empedoklés odmítá obecně v jakémkoliv kontextu; považuje je za „pouhé názvy“.

² DK 31 B 7. VÍTEK Tomáš. *Empedoklés 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 311.

³ DK 31 A 35. VÍTEK Tomáš. *Empedoklés 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 115. Prostřídáváním prvků může být míněno několik pohybů. Primárně se samozřejmě jedná o zmíněné prostřídávání se na pozici vládnoucích, ale je zde i hypotéza slučování a rozlučování, tedy i proměna smrtelného a nesmrtelného. Viz. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés 3, Komentář*. Praha: Herrmann, 2006, ISBN 80-87054-03-2, s. 45-46.

⁴ DK 31 B 17, SVOBODA, K. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, ISBN: neuváděno, s. 87.

⁵ DK 31 B 12, tamtéž, s. 88 a DK 31 B 16, tamtéž, s. 87.

prvkům rovnost, na druhé straně ovšem také mohou čtenáře vést k úvahám o jejich nadpozemském aspektu. Ostatně proto se usuzuje, že je sám Aristotelés označuje jako duše, ačkoliv jejich božský aspekt vcelku důsledně odmítá, potažmo ignoruje.

Pokud pomineme spekulace, zda prvky jsou božského původu, zda nějaký božský aspekt nesou, či zda je vůbec vhodné o nich jako o božských hovořit, dostaneme se k rozličnému členění samotných živlů mezi jednotlivé bohy starých věků. Tomáš Vítka uvádí dvojí dělení³, kdy v obou případech pracuje se stále stejnými prvky a stále stejnými bohy. Problematika se tedy pohybuje víceméně na poli dialektiky, kdy celou situaci značně ztěžuje vnímání dřívějších i pozdějších autorů. První varianta propojení předpokládá, že Zeus zastává oheň, Héra vzduch, Aidóneus zemi a Néstis vodu. Zastánci tohoto modelu byli Vítkem uvedeni: Áetios, Cicero a Filodémos. Na druhé straně dochází ke spojení živlu země s Hérou a vzduchu s Aidóneem. Toto stanovisko je například blízké Hérakleitovi. Co se týče samotných Empedokleových zlomků, je do značné míry „jistá“ jen příslušnost ohně k Aidóneovi⁴, neboť sám Empedoklés umisťuje „oheň pod zem“. Dokládají to tyto fragmenty:

„Pod zemí mnoho ohňů též hoří...“⁵

*„Nuže naslouchej, jak oheň se vylučující
noční výhonky nebohých žen a nebohých mužů
vyvedl na světlo- není můj výklad bez cíle, není
neznalý. Nejprve hrubé jen tvary ze země rostly...“⁶*

Problematika je patrná v případě Héry, která se pohybuje mezi zemí a vzduchem. Zastánci obou názorů přicházeli a přicházejí především s etymologickými argumenty. Kromě toho je Hérou také možné spojit se zemí na základě dochovaných kultických důkazů. Tak například některé chrámy byly na připomínání orby zasvěcovány právě zmíněné bohyni, nebo byla také Héra označována jako „matka“, což lze spojovat s úrodou⁷. Těmito kultury lze post země obsadit. Vzduch pak zůstává „na pospas“ mezi Diem a Aidóneem. Aidónea jsme však již dříve na základě konkrétních zlomků spojili s ohněm, čímž se Zeus ocitne jako varianta pro oheň i pro vzduch. Obě hypotézy mají své zastánce, nicméně vzhledem k předešlým postupům a i v návaznosti na T. Vítka⁸ bude lepší přiřadit Dia ke

---

¹ DK 31 B 7, tamtéž, s. 86.

² DK 31 B 17, tamtéž, s. 86; výslovně řečeno: „Všechny ty živly jsou sobě rovný i stejného stáří...“.

³ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 97.

⁴ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 99.

⁵ DK 31 B 52, SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 93.

⁶ DK 31 B 62, tamtéž, s. 94.

⁷ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 98. Oba kultury uvádí s odkazem na Hésychia a Kallimacha.

⁸ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 101: „Ač mohou stoupenčí Dia jako ohně

vzduchu, oheň ponechat Aidóneovi, Néstis jako synonymum vody a Héru coby matku země.

Nastíněna je zde pouze část sporů, které se vedou, nicméně i tak stojí za podotknutí, že značná část pramení paradoxně z Empedokleovy slovní zásoby. Akragant'an¹ sám je ostatně proslulý svou schopností vytvářet neologismy a inovovat synonyma. Nejinak je tomu i v případě prvků- kořenů- žvlů- rizómat. Díky Akragant'anově schopnosti vynalézat nová využití synonym se mu také naskýtá v díle jedinečná možnost stupňování forem a posouvání úrovní. Kořeny pak nejsou pouhými substantivy, ale definuje je také jako místa (jejich působení) či opisem jako vyjádření jejich vlastností.

5.4 Vlastnosti prvků

Někdo by mohl vytknout, že zde není poskytnut prostor rozebrat všechny živly jeden po druhém a nejsou alespoň sumarizovány předešlé definice těchto principů. Byl by to jistě věcný námět, avšak Empedoklés povětšinou uvádí kořeny jako celek. Vlastnosti oproti tomu zajímavě rozlišuje u Lásky a Sváru. To však neznamená, že by kořeny jako celek neměly určité vlastnosti, respektive, že se badatelé nepokusili některé vlastnosti buď shromáždit, nebo sami vymezit.

Na úvod je třeba si ujasnit, co sám Sicilský básník o kořenech vypovídá. Předem raději uvádím, že pracuji s variantou, která připouští jejich božský charakter. Víme tedy, že kořeny jsou nezrozené, disponují určitou homogenitou, která by však příliš poukazovala na jejich materiálnost, proto bude vhodnější označit je za „stejně“ (například co se stáří týče). Také lze doložit, že se jedná o neproměnné, neměnné, prvotní a nesmrtelné prvky. Kořeny mají s těmito vlastnostmi nejen výlučné postavení ve světě, ale i v Empedokleově filosofii. Dle některých badatelů jsou dokonce tyto kořeny základem všech dalších (nejspíše stvořených) věcí². Také božský aspekt není vždy dokládán pouze přiřazováním k jednotlivým bohům, ale také bývá doložen jejich konkrétní vlastností. To, že jsou věčně trvající (bez počátku a bez konce tudíž³), je pokládáno za jednu ze „základních vlastností tradičních řeckých božstev“⁴.

Co se týče jiných vlastností, které kořenům bývají připisovány, jedná se především o atributy, které nejspíše napadnou každého, kdo je jinak, než humanitně vzdělán. Touto

---

doložit jeho spjatost s bleskem a se sluncem, vazba Dia s aithérem (vzduchem pozn.) má oporu v literární i kultické tradici několikanásobně masivnější.

¹ Ačkoliv se jedná o zjevné označení kohokoliv, kdo z daného města pochází, zde plyne inspirace opět z Vítkovy monografie, přičemž v této práci je výraz Akragant'an použit čistě ze stylistických důvodů.

² HLADKÝ, Vojtěch. *Empedokleův Sfairos*. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 394.

³ Lze tedy chápat, že nevznikají a nezanikají.

⁴ HLADKÝ, tamtéž, s. 394.

cestou jsou pak prvky označovány za skupenství- tedy za skupenství plynné, pevné, vzdušné a fluidické.

Samotnou kapitolou by byl jistě Aristotelův pohled na věc. Ten se dotýká i případné složenosti kořenů, která nejen že by připouštěla určitou nejednotu, ale také by byla důkazem pro jejich materiálnost.

„...Totéž však také platí o těch, kteří takových látkových příčin uznávají více, jako Empedoklés, podle něhož se látka skládá ze čtyř těles.“¹

Aristotelés také poznamenává, že Empedoklés vnímá látku jako „zed' z cihel a kamenů, které k sobě vzájemně přiléhají malými částmi.“² Tím se postupně dostáváme k vizi, které se další badatelé chytají, a sice že kořeny jsou tvořeny z různých „dílů“ nebo „částí“. To je údajně možné doložit přímo některými zlomky. Z uváděných lze zmínit B 96, B 22 a B 101. Důkladnější rozbor³ ovšem vysvětluje, že se nejedná o štěpení (dělení) samotných kořenů, ale vesměs o části jejich projevů ve světě. To naopak chápeme jako projev božského aspektu kořenů a jejich jedinství (jedinečnosti). Ostatně určitá manifestace, či lépe řečeno, emanace, je jedním ze způsobů projevu jinak skrytého boha. Již tolikrát zmíněný badatel Tomáš Vítek uvádí zajímavou metaforu s kapkou vody⁴ v kontrastu k vodě jako kořenu. Kapka vody je sice jednou částí, nicméně již sama v sobě obsahuje živel vody, nejspíše i se všemi svými aspekty.

Celé toto hledání materiálního v Empedokleově díle není jen dílem Aristotelovy kritiky. Stejná tendence má i moderní- novověké myšlení, které k těmto závěrům nevyhnutelně plyne. V tomto hledání je nejspíše možné nalézt i trochu té pravdy, neboť kořeny se pak napjatě ocitají mezi úlomky, z nichž se sestávají a mezi látkou do níž přecházejí. Fakt, že se o tomto Akragant'an takřka nezmiňuje, ovšem často zůstává opomenut. Tato poznámka⁵ má ovšem určitý hlubší smysl, neboť směřuje k smýšlení a myšlení obecně před Sokratovskému. Pro presokratiky je určitým způsobem charakteristické, či lépe řečeno, spojitost dohledatelná mezi jednotlivými mysliteli tohoto období, spočívá ve spojování ducha a hmoty. Jasně odlišení materiálního od nemateriálního bychom hledali obtížně a je tedy logicky vyvoditelné, že v archaickém myšlení často nalezneme prvky, které nesou aspekty mnoha rozdílných odvětví. Na druhé straně proti této materializaci by stál názor, který by nám Empedoklea podával jako

¹ Met 989 a 19, REZEK, Petr. (překl.). Praha: Petr Rezek, 2008, ISBN: nevedeno, s. 53.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 117. Odkazuje na DK 31 A 431, Tomáš. *Empedoklés 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 125.

³ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 118.

⁴ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, tamtéž.

⁵ Volně vycházející z Vítka (VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 115- 120).

jakéhosi presokratického teologa. Uvažovat v jeho básních pouze o božském původu všech zásadních prvků a principů by totiž bylo také zavádějící. Tato úvaha může jistě dát vzniknout otázce, jak je to tedy „správně“. Či kde „leží pravda“. Jednotlivé roviny interpretace jsou jistě na místě, ale je třeba je skutečně definovat jako interpretační roviny, neboť sám autor byl spíše schopný vnímat celek, než dnešní myslitel.

5.5 Vzduch jako pátý element

Ač se název podkapitoly může zdát zavádějící, mým cílem je popsat rozdíl (pokud existuje) mezi výrazy *aér* a *aithér*. Empedoklés totiž, mimo jiné, užívá těchto obou a oběma popisuje právě vzduch. Na místě je otázka, zda se tedy jedná o totožný živel, neboť někteří myslitelé užívali oba tyto výrazy, zatímco například kořen vody zcela vynechávali. Část definic vychází až z Homéra, který tyto dva fenomény přesně odlišuje. Pokud budeme hovořit o rozdílnostech, je třeba si v první řadě ujasnit, zda porovnáváme jejich podstatu, či zprostředkovaně jejich projevy. Například *aithér* je možné jako subjekt v prostoru vymezit coby nebe, zatímco jeho specifíkem, jakožto vlastností, je světelnost. Oproti tomu *aér* může být spojován s vodou či oblačným vzduchem, což vychází z Homérova označení těchto kořenů, jakožto jevů. Důležitým bodem je také jistě umístění *aéru* a *aithéru*. *Aér* by totiž měl zabírat prostor mezi zemí a mraky. *Aithér* je pak položen nad nimi. Ačkoliv z této posloupnosti bývá vyvozováno, že rozdíl spočívá pouze v položení, vyvstává ještě určitý teologický rozdíl zjevného (případně zjeveného) a skrytého.

V rámci určitého ustáleného dělení hovoříme o třech způsobech. V žádném z nich ovšem nefiguruje Empedoklés zcela zásadním způsobem, proto je zmíníme pouze stručně. Na prvním místě lze zmínit oheň a teplo zastoupené *aithérem*. Tento stupeň je připisován Anaxagorovi, případně stoikům. Na druhém místě pak stojí Pythágoras a pythagorejci s konceptem *aéru* a *aithéru* jakožto duší. *Aithér* zabírající prostor, tedy nebe, je pak zprostředkovaně skrze Simplikia znám například od Xenofana nebo Eurípida.

O pomezí *aéru* a *aithéru* někdy také hovoříme jako o pátém prvku. Ten je dohledatelný i v jiných, mimořeckých a především mimoevropských kulturách. Je však otázkou zda pátý prvek sám Empedoklés nějakým způsobem reflektoval. Odpověď bude pravděpodobně negativní, neboť sám básník hovoří o čtyřech kořenech, respektive o čtyřech počátcích, nicméně to samo o sobě neznamena, že Empedoklés jeho existenci nějakým způsobem nepřipouštěl. Za prvé je totiž pátý prvek často vnímán jako natolik specifický, že leží mimo ostatní čtyři a za druhé, je Akragant'anovo dílo schopné vždy překvapit svou mnohoznačností.

5.6 Tvorba živého

Svou specifickou roli nesou prvky (a nejen ty) v rámci tvorby života a živého. Tento proces se nazývá zoogonie a ačkoliv není plně součástí kosmologie jako takové, je s ní do jisté míry, alespoň v rámci Empedokleovy filosofie, provázán. Důvodem, proč koncept zoogonie řadím pod kapitolu zabývající se čtyřmi prvky, je názor, že sám Empedoklés na základě živlů rozděluje i světové cykly do čtyř skupin. Pokud je řeč o cyklech, jsou opět odvozovány z části zlomku B 17, o kterých K. Svoboda píše jako o oběhu času (v rámci střídání vlády).

6 Láska a Svár

Úvodem, k čistě lingvistickému aspektu problematiky, si musíme uvědomit, že užívané pojmy *Lásky* a *Sváru* (či *Zápasu*, jak se později pokusím objasnit), jsou pouze orientační. Mají samozřejmě svůj význam při bádání, nicméně sám autor používá ve svém díle různá označení téhož. Celkem snadno lze vyvrátit toto tvrzení, že se jedná o významově totožné pojmy. Bude proto, i přes vší krkolomnost, lepší hovořit o jakémisi systematickém uspořádání, vzájemně si blízkých, fenoménů¹. S tímto předporozuměním se nám poté bude lépe chápat nejen jednotlivé uspořádání pojmů, ale i celé propojení konceptu.

6.1 Vymezení pojmů a jména Lásky

Z překladů substantiv, které uvádí T. Vítek², můžeme zmínit na prvním místě jistě lásku, náklonnost a přátelství. Dále se jednotlivě vyskytují také pohostinnost, milostná rozkoš či oddanost. Z atributů pak uvádí výrazy jako přilnavá, dokonalá, neposkvřněná a mírnomyslná. K jejím vlastnostem, či lépe řečeno funkcím, lze uvést tři velmi příznačné.

*„O Lásce všichni vědí, že v lidské údy je vrostlá,
lidé ji milostně cítí a svorné konají činy.“³*

*„...jednou se veškery údy, jež lidské dostaly tělo,
Láskou spojují v jedno, když život raší a kvete...“⁴*

„(všechno toto)⁵ avšak v Lásce se sejde a po sobě vzájemně touží“⁶

Tyto tři příklady mají význam nejen pro demonstraci rozmanitosti jazykové stránky básnického díla, ale později také poslouží k doložení významu *Lásky* ve fungování celého světa- kosmu.

6.2 Význam pojmu Lásky v díle

Láska má v Empedokleově systému určité primární postavení. Primární skutečně ve smyslu pořadovém, a tak pokud jsme výše zmínili hierarchické uspořádání „synonym“, zde se již konečně dostáváme podobnou cestou za hranice lingvistické stránky. Na prvním místě tedy Empedoklés většinou zmiňuje lásku. Ačkoliv jsou kořeny do jisté míry ve vzájemné rovnováze, tak pokud *Lásku* přiřazujeme k aktu spojování, musíme ji od *Sváru*

¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 141.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 142.

³ DK 31 B 17.22, SVOBODA, K. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 86.

⁴ DK 31 B 20.2, tamtéž, s. 87.

⁵ V kontextu celého zlomku je zde řeč o slunci, vzduchu, dešťové vláze a zemi.

⁶ DK 31 B 21.8, tamtéž, s. 88.

striktně oddělit. K doložení tvrzení uvedeme dva zlomky, které toto¹ stanovisko dosvědčují.

„...jednou veškerý věci se Láskou spojují v jedno,
podruhé zase všechno to rozdělí nenávist Sváru...“²

„...Láskou se spojují v jedno, když život raší a kvete
po druhé jsou zlými Sváry od sebe roztrhávány“³

Nyní máme (alespoň v rámci některých zlomků) vymezené místo, které *Láska* zaujímá. Otázka, která by se však měla čtenáři vybatvit jako první je: „Co termínem *Láska* skutečně označujeme“. Z již zavedených, kromě zobecňujících výrazů jako fenomény, či složky, uvedeme například Afrodítu⁴, abstraktní sílu⁵, stav⁶, nebo zpřesňující výraz „složek, zabírajících prostor“⁷. Určitě stojí za pozornost právě Afrodíta a abstraktní síla. Mezi těmito dvěma body se pohybovalo již více badatelů, přesto však není jisté, zda správným způsobem. Abychom lépe popsali rozdíly mezi těmito dvěma atributy *Lásky*, musíme uvést, že jedním z kultických jmen Afrodíty je Kypřanka, jinak řečeno také Kypriis⁸. Pod tímto jménem se v Akragant’anových⁹ zlomcích dochovala celkem čtyřikrát¹⁰. Ve vztahu k Afrodítě je nutno zmínit ještě jednu postavu. Je jí Harmonia (B 96.4), která je, v návaznosti na řeckou tradici, považována za dceru Afrodíty, či v pojetí některých badatelů za samotný aspekt Afrodíty. Abychom dodali celému systému určitý řád, lze přijmout určitou (teologickou) strukturu, která nám rozdělí jednotlivé aspekty. Chronologicky by se pak jednalo o tvůrkyni, vládkyni, princip přitahování a spojování a princip vyvažování. K těmto pak přiřazujeme ve stejném pořadí Afrodítu, Kypriis, filotés a harmonii. Přestože toto členění přináší sám Vítek¹¹, zároveň také upozorňuje, že přesné oddělení podstat může být problematické. Jako mnohem jistější vizi proto uvádíme Empedokleovo rozlišování božské, lidské a věčné roviny, potažmo podstaty.

¹ HLADKÝ, Vojtěch. *Empedokleův Sfairos*. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 396.

² DK 31 B 17.7, SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 86.

³ DK 31 B 20.3, tamtéž, s. 87.

⁴ Vedle T. Vítka (VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. I, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 142), který s tímto tvrzením však polemizuje, také KIRK, G. S. a J. E. RAVEN. *The Presocratic Philosophers: A critical history with a selection of texts*. Cambridge: The syndics of the Cambridge University press, 1957, ISBN: neuvedeno, s. 330.

⁵ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. I, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 143.

⁶ HLADKÝ, Vojtěch. *Empedokleův Sfairos*. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 396; Patočka 1996, s. 210.

⁷ HUSSEY, Edward. *Presokratici*. Praha: Petr Rezek, 1997, s. 160.

⁸ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. I, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, tamtéž; Svoboda 1962, s. 83, pozn. 2: „Příjmení bohyně Afrodíty podle ostrova Kypru, kde byla nejvíce ctěna...“.

⁹ Jméno je převzato od T. Vítka pro jeho výstižnost a doplnění geografického kontextu.

¹⁰ DK 31 B 73; B 75; B 95; B 128 v překladu Karla Svobody (SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962).

¹¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. I, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 143.

Důvodem, který nám způsobuje potíže při bližší identifikaci těchto fenoménů je, mimo jiné, také určitá nejednoznačnost při Empedokleově popisu božstva. Alespoň z fragmentů, které se nám dochovaly, totiž není pozitivní božstvo vyobrazeno jako jednoznačně pozitivní, nýbrž naopak sám autor mísí aspekty dvou stran mezi sebou.

6.3 Vymezení pojmů a jména Sváru

Na prvním místě stojí jistě překlady¹ nejhojněji užívaného slova pro tento princip. Vedle sváru je to tedy: zápas, spor, boj, hádka, soud a výčitka. Na druhém místě jsou pak nenávisť, zášť či hněv. Minimálně, či jen ojediněle se pak objevují například Árés, rozkol, boj, rozbroj, hádka, zuřivost nebo dokonce vášeň. Z adjektiv pak můžeme zmínit na první pohled jednostranné výrazy jako je: zhoubný, krvavý, zlý, krutý, smutný, žalostný a zuřivý. Pojmů zde opět, stejně jako u *Lásky*- aspektu Afrodity, máme velmi mnoho, proto pro lepší orientaci uvedu příklady ze samotného textu, aby podstata pojmu lépe vyzněla.

*„Nebyl jim bohem Arés a také ne bitevní Poplach,
nebyl jim bohem Zeus, ni Kronos, ni Poseidón mocný,
nýbrž královna Kypris...“²*

„...byla tam i krvavá Půtka i Shoda se zrakem vážným...“³

6.4 Význam pojmu Svár v díle

Stejným způsobem, jakým jsme prozatím nazírali, zprvu snad abstruzní vlastnosti *Lásky*, budeme nyní pohlížet na *Svár*. Zde je vhodné navázat na názor, že Empedokleovo dělení dvou pólů není tak jednoznačné, jak bychom očekávali. Ani *Svár* totiž nemůže být chápán jako striktně negativní princip, byť k tomu rétorika obou básní jistě svádí.

Pokud bychom znovu využili určitou hierarchickou strukturu k lepšímu znázornění, bude na vrcholu jistě stát právě bůh války, Árés. Dále odlišujeme univerzální působnost a rozlučování společně s vyhraňováním. Prvotní (prvotně zmíněný) bůh zde logicky znázorňuje božský aspekt. Ona univerzalita je zastoupena pojmy jako zápas, nebo boj. Hádky a rozkol představují symbolické rozlučování.

Další zvláštností, které si lze všimnout, je oddělení vnější části lidské podstaty a té vnitřní. Nejde sice o přímé rozdělení složek a priori lidských, nicméně varianta oddělení lidského a „kosmického“ je v tomto případě velmi pravděpodobná. V prvním bodě si lze tedy všimnout, že vnější části lidského já se týkají atributy, jako jsou boj a rozkol. Naopak

¹ Jedná se o překlady T. Vítka (VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 140), například K. Svoboda je ve svých překladech „skoupější“ co se výrazů týče, avšak dodává dílu, subjektivně řečeno soudu, poetičtějšího ducha.

² DK 31 B 128.1, SVOBODA, K. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 83. Pro doplnění kontextu ke Kypris i DK 31 B 128.3, tamtéž.

³ DK 31 B 122.2, tamtéž, s. 82.

niterní podstaty se dotýká hněv, nenávisť a vášně.

„[Nemaje] ve svých údech ni rozkol, ni osudný rozbroj.“¹

Může se zdát poněkud zvláštní, že zde stále zmiňujeme vcelku negativní vlastnosti, či principy. To však má svůj význam. Zajímavá je fráze Tomáše Vítka², kde tvrdí, že „emocionalitu nemůžou tvořit jen samé libé a pozitivní pocity“. Emocionalita je zde použita jako příklad, neboť tvrzení můžeme vztáhnout i na lidské tělo a stejně tak na fungování celého vesmíru. Tím se dostáváme k podstatnému bodu Empedokleovy filosofie. Tímto bodem, či méně staticky řečeno, myšlenkou, je totiž pohyb. Daným pohyb není myšlený jen pohyb mezi *Láskou* a *Svárem*. Jde také o určitý vztah akce a reakce. Pohyb jedním směrem vyvolá u protistrany pohyb přesně opačný. Do jisté míry by se dalo hovořit o synergii kosmu. To vše má ovšem také vliv na subjektivitu vnímání těchto pojmů. Na jedné straně:

„...hubivý Zápas (drží směr) od nich, všude (jsa) stejný...“³

„...žádný konec též není ve zhoubné smrti...“⁴,

oproti tomu však

„...neb u nich zrody jsou v hněvu“⁵.

Tímto Empedoklés dokazuje, že jeden princip se může vždy jevit jinak. Také je to však ukázka jeho prezentace myšlení, či můžeme-li si dovolit tuto tezi použít, ukázka jeho způsobu uvažování. Jedním z možných východisek, které tímto vznikají, je možnost rozdělení pozitivní a negativní podstaty mezi sféru tohoto světa a sféru *Sfairu*. Pokud bychom ovšem tento vztah chápali jako vztah stvořeného a Stvořitele, dostali bychom se na hranici myšlenky, že zlý (negativní) je snad i Božský *Sfairos* a jím stvořený svět. Empedoklés však rozdíl nedělá. Chápe všechny konstituenty⁶ jako božské, či je dokonce za bohy pokládá. Synergii, kterou jsem zmínil v kontextu kosmu, je tedy možno chápat i zde, neboť na jedné straně nemůžeme božské aspekty pokládat za zlé a na straně druhé si nemůžeme naivně myslet, že by člověk svým zlem (či jeho rozlišováním) zasahoval do božské sféry (*Sfairu*).

6.5 Láska a Svár a jejich společné působení

Nyní, když jsme alespoň částečně definovali tyto dva principy jako dva separované body, můžeme přistoupit k vymezení jejich vlastností jakožto dvojice.

¹ DK 31 B 27a, VÍTEK Tomáš. *Empedoklés 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 333.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 141.

³ DK 31 B 17.19, VÍTEK Tomáš. *Empedoklés 2, Zlomky*. Praha: Herrmann, 2006, s. 321.

⁴ DK 31 B 8.2, tamtéž, s. 311.

⁵ DK 31 B 22.9, tamtéž, s. 327.

⁶ Ať již je řeč o čtyřech kořenech (prvcích), o dvou principech, či dokonce o *Sfairu*.

Na prvním místě je vhodné zmínit fakt, že Empedoklés jistě nebyl první, kdo s touto myšlenkou univerzální dvojice přišel. Mohli bychom na jedné straně sledovat archetypální vývoj, či spíše vývoj archetypů například od starého Egypta, a na straně druhé jistě také nacházet spojitosti v novověké filosofii. Pro účely této práce však bude postačující uvést myslitele antického Řecka, konkrétně pak některé z myslitelů presokratických. Pro upřesnění předchozí teze jen krátce uvedu, že pokud hovoříme o možnosti dohledání jakési dvojice i v jiných (a vzdálených) civilizacích, hovoříme o „kosmotvorné či myšlenkotvorné“¹ dvojici (či páru).

Bude snad pochopitelné, že jako prvního zmíníme Parmenida. Ten se svou dvojicí Noci a Světla podle některých myslitelů Empedoklea nejvíce ovlivnil. Dále lze jmenovat Leukippa, který, podobně jako Démokritos, uvádí proti sobě plno a prázdno. U obou myslitelů to však také můžeme interpretovat jako pomezí (vztah) jsoucna a nejsoucna. U Démokrita hrají navíc roli atomy. Duše a rozum jsou atributy podle Diogéna, boj a mír na základě Hérakleitova myšlení. V rámci dochovaného Hérakleitova díla lze také hovořit o vztahu nedostatku a nasycení. Dalšími mysliteli „v oboru“ dvojičnických principů jsou: Xenofanés (mez a bezmezno), Anaximandros (chlad a teplo) nebo Anaximenés (řídkost a hustota). Z tohoto výčtu je snad více než patrné, že Empedoklés není rozhodně žádným iniciátorem myšlenky dvou (ve vzájemném vztahu položených) principů. Otázka se tedy neptá, zda byl Empedoklés „první“, nýbrž by se měla tázat, kdo je tím inspirátorem, který měl takový vliv na Akragant’anovu kosmologii. Vzhledem k tomu, že ale existují i hypotézy směřující například do Persie, bude lepší i tuto ponechat stranou.

Pokud jsme se v předchozích odstavcích pokoušeli o definování obou principů tak jak stojí samy o sobě, bude nyní vhodné definovat, či spíše formulovat, Empedokleovu interpretaci jejich vlastností.

*„... od nich je oddělen záhubný Svár, jenž všude je těžký,
v nich však přebývá Láska, jež stejná je na dél i šíř...“²*

*„Tak jako dříve bylo, tak bude a nikdy, jak myslím,
nebude zbaven dvojí té síly (Lásky a sváru³) nesmírný život.“⁴*

*„...zůstalo mnoho
nesmíšeného, co Svár ještě zdržoval, který se vznášel.
Neboť neustoupil on řádně na okraj kruhu
Nýbrž zčásti tam zůstal a zčásti odešel z údů;
Při tom o kolik vřdycky on odběhl, o tolik právě*

¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 145.

² DK 31 B 17, SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 86.

³ Tamtéž, s 87, poznámka č. 1 ke zlomku B 16.

⁴ DK 31 B 16, SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 87.

Postoupilo vždy vlídné a věčné úsilí Lásky.“¹

Těmito třemi úryvky zlomků jsme se pokusili dokázat, že dvojice je v první řadě látkově homogenní, do jisté míry „bezčasová“² (či se jí přinejmenším čas netýká v plném rozsahu našeho vnímání) a ve svém jednání³ jednotná. Nelze však hovořit pouze o jednotě vlastností. Jistě lze citovat mnoho zlomků, které nám naopak dokazují určitou heterogenitu. Odlišnost můžeme například pozorovat i v onom vzájemném doplňování činů toho druhého principu. Dalším možným důkazem nám může sloužit fakt, že na tvorbě i udržování řádu světa mají *Láska* i *Svár* svůj podíl⁴. Jejich funkce jsou pak, řečeno až trochu teologickou rétorikou, nesmíšeně spojeny.

Kdo je pro chápání rozdílnosti v myšlení sicilského filosofa poměrně důležitý, je Aristotelés. Ten se k Empedokleově konceptu dvojice a především k jejím vlastnostem vyjadřuje poněkud skepticky, či lépe řečeno, kritizuje⁵ Empedokleovo podání. Aristotelés totiž rozlišuje dvě linie- její smysl a to, co by (byť nejasně) měla říkat. Skepticky vůči Aristotelovu tvrzení můžeme namítat, že rozlišuje pouze to, co v myšlence vidí on sám a to, co v ní viděl její autor. Jedná se pouze o jeden ze způsobů, jak lze výrok chápat. Poněkud problematické je i Aristotelovo striktní dělení vlastností. Zatímco *Láska* má na svědomí dobro, *Svár* jednoznačně zlo. Touto cestou víceméně souhlasí s tím, že dobro spolu se zlem jsou jakési konstituenty světa, či přesněji řečeno, počátky. Dále ale i stvořené celkem přesně odděluje, neboť: „...*příčinou všeho dobra je dobro o sobě a příčinou zla zlo o sobě.*“⁶

Jako samostatnou kapitolu bychom mohli vnímat uchopení *Lásky* a *Sváru* jako sexuálních pólů. Nejedná se o natolik odvážnou myšlenku, jak by se mohlo zdát. Kromě T. Vítka a G. S. Kirka s J. E. Ravenem bychom rozdělení (božských) aspektů na femininní a maskulinní našli i v jiných kulturách, než je ta Řecká. Důvodem, který badatele vede tímto směrem, je Empedokleovo užívání neologismů. Často využíval slova, významu naprosto běžného, k popsání „vyšších“ principů. Později se na toto pokusíme poukázat v případě *Sfairu*. Prozatím však postačí uvést, že termín Filotés, kterým Empedoklés nejčastěji označuje *Lásku* (řeč je skutečně o principu), byl běžně využíván pro označení sexuálního styku⁷. Badatelům pak jde především o přiřazení femininního rázu *Lásce*,

¹ DK 31 B 35, tamtéž, s. 91.

² Hlavní je zde myšlenka směřující k nesmrtelnosti principů.

³ Dle T. Vítka (VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 145) „působení“.

⁴ HLADKÝ, Vojtěch. *Empedokleův Sfairós*. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 394.

⁵ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 146.

⁶ Met 985a 10, překlad A. Kříž, 2008.

⁷ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 139, pozn. 1.

zatímco o *Sváru* někteří hovoří jako o maskulinním. Pokud tedy budeme hovořit o *Lásce* jako o femininním principu¹, dostaneme princip nejen sjednocující, ale také „pohlcující vše, co mu stojí v cestě“². V takto jasném, možná pro někoho nespravedlivém, dělení, je kromě mystického poselství ještě jiný význam. Štěpí totiž některá předchozí dělení dále, poněkud detailněji. Konkrétně pak již víme, že ženský i mužský princip tvoří. Femininní složka k tvoření využívá spojení, růst a rození. Maskulinní pak využívá vytyčení tvarů a rozrůznění. Oproti tomu, již víme také o vlastnosti ničící, která se ovšem týká obou principů. Ženský princip ničí stíráním rozdílů či pohlcením, zatímco mužský ničí jasnými vlastnostmi jako je izolace, rozbití nebo rozmetání.

Sexuální póly nejsou posledním možným způsobem uchopení tohoto konceptu. Jedním z mnohých je také materiální uchopení fluid³. Dále pak v návaznosti na Empedokleovu znalost anatomie lze uvést metaforu krevního oběhu. Empedoklés si dobře uvědomoval rovnováhu mezi dýcháním a krevním oběhem v těle. Jako tělo je pak možné vnímat i celý vesmír. *Láska* by pak v tomto vesmíru představovala krev, zatímco *Svár* vzduch⁴. Touto cestou se pomalu dostáváme k problematice, kterou zmiňuje i Aristoteles a Patočka si jí je rovněž vědom. Víme totiž, že oba principy mají v tvorbě světa a v udržování řádu své místo, ale otázkou zůstává, proč by nemohly být prohozeny. T. Vítek je jak k materializaci principů, tak k interpretačnímu mechanismu dualismu poměrně skeptický. Dualismus jasně neguje jakožto „vynález theologů“, především kvůli následné tendenci dělit věci na dobré a špatné⁵. Dále pak zdůrazňuje, že se v případě obou principů skutečně nejedná o nějaké mechanické či fyzikální síly. Na druhé straně uvádí několik myslitelů, jak bezprostředně navazujících na Aristotela, tak z dvacátého století, kteří *Lásku* a *Svár* označují jako „dynameis“, tedy „síly“. V tomto kontextu je jistě dobré připomenout dva zlomky. Prvním je již citovaný zlomek B 16, který jasně vyjadřuje věčnost obou principů. Druhý je pak již také zmíněná část zlomku B 17, kde se hovoří o spojování prostřednictvím *Lásky* a rozdělování skrze *Svár*. K tomu Vítek poznamenává, že „nemůže

---

¹ KIRK, G. S. a J. E. RAVEN. *The Presocratic Philosophers: A critical history with a selection of texts*. Cambridge: The syndics of the Cambridge University press, 1957, s. 330: „Empedocles believes, as the analogy shows, that sexual love and cosmic Love are one and the same self-existent external force which acts upon the person or the thing that loves.“ Oproti tomu maskulinity Sváru si Kirk a Raven v této publikaci příliš nevěšují.

² VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 147.

³ V návaznosti na Tanneryho tento koncept uvádí i Patočka (PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 209).

⁴ „Metaforu“, byť jako poněkud problematickou, uvádí taktéž Patočka (tamtéž, s. 209).

⁵ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 153. Na problematiku „černo- bílého“ vnímání upozorňuje v souvislosti s Aristotelem také například na straně 148.

být mírou působení těles to, co je tvoří“¹. Co se týče této míry (vzájemného) působení těles, tak se jedná o prostou encyklopedickou definici síly, tedy i onoho „dynamis“.

Co se dualismu týče, zdá se, že Patočka se s ním nakonec svým způsobem „vypořádává“. Jen ono mísení chápe poněkud odlišně od tradičního výkladu. *Láska* i *Svár* jsou podle něj vzájemnými předpoklady². *Svár* je pak určitým pokračovatelem toho, co *Láska* tvoří³, což zároveň vysvětluje, proč vlastnosti principů nejsou jednoznačné- nejsou černobílé.

Základem je tedy opuštění černobílého vnímání. Dále je vhodné vytvořit si určitý žebříček Empedokleových fenoménů. Pokud na jeho vrcholu stanou *Láska* spolu se *Svárem*, tedy principy, je jistě na místě tázat se, co tyto principy vyjadřují. Pokud hovoříme o aspektech Boha, máme možnost dosadit za onu Boží mysl „osobu“ Afrodíty, anebo připustit, že oba principy vyjadřují podstatu *Sfairu*, který vesmír dostává do cyklického proudění.

---

¹ VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, tamtéž.

² PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 211: „...*Svár sám nastupuje jako pokračování díla Lásky, jakmile je dosaženo hranice dokonalého mísení. Smíšení stejného se stejným je dílem Lásky, ale vesmír se jím ocitá ve stavu Sváru. V tom, že Svár je předpoklad díla Lásky, je tedy řešení aristotelské aporie. Svár je předpoklad Lásky, Láska předpoklad Sváru...*“

³ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 211.

7 Sfairos

7.1 Význam Sfairu

Pojem *Sfairos* je podstatný už proto, že se badatelé často neshodují na jeho pozici v Empedokleově kosmologických tezích. Abychom byli přesní, pozice je víceméně jasná, respektive *Sfairos*, jakkoliv je pro tuto kapitolu podstatný, nezaujímá první místo, neboť je jakýmsi výsledkem působení prvků a principů. O tom ale později. Spíše by bylo na místě zmínit, že zatímco jedni badatelé označují jako stěžejní pro Empedokleovu filosofii čtyři počáteční živly, jiní, kromě toho, že se této čtveřice drží, k nim s jistou samozřejmostí přidávají právě Lásku a Svár. Pro další je pak naprosto stěžejní *Sfairos*¹, jemuž se bude věnovat i tato kapitola. V badatelské činnosti ojedinelá, je pak zmínka výrazu *krasis*². Ačkoliv by nasnadě bylo tvrzení, že pravdu mají ti, kteří zmiňují všechny zásadní fenomény v jednom celku, je zapotřebí si uvědomit, že k jistým antitezím, kterých sám Empedoklés využívá, by se nemuselo jednat o zcela přesný závěr. Velmi zajímavý je pohled, který se na problematiku dívá skrze takzvané kosmické cykly³. Spojení všech atributů, včetně těch možná nevyřčených, je na jedné straně velmi opatrné řešení a na straně druhé, jasný závěr pro dnešní dobu.

7.2 Jazykový význam Sfairu

To, že je Empedoklés jakýmsi lingvistickým inovátorem, jsme již naznačili v předešlých kapitolách, ve vztahu k jeho schopnosti používat různé výrazy pro totéž, či naopak jedním popsat mnohé. Z dnešního pohledu se může sice zdát, že se jedná o prosté básnické prostředky, jaké známe z více či méně současné literatury. Konkrétně v případě *Sfairu* se jedná o neologismus vycházející z výrazu označujícího „kouli“. Ačkoliv tato práce není primárně zaměřena filologicky, považujeme za vhodné zmínit tento výraz už proto, že předznamenává jistý charakter popisovaného fenoménu.

7.3 Vlastnosti Sfairu

Na prvním místě se pokusíme sumarizovat vlastnosti, jakými se *Sfairos* jeví nám,

---

¹ HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, 2006, ročník 54, č. 3. Článek samotný nese název Empedokleův Sfairos, čímž tento fenomén nabývá na důležitosti.

² HUSSEY, Edward. *Presokratoci*. Praha: Petr Rezek, 1997, který právě pojmem *krasis*, v jeho pojetí, „smíšení ve správném poměru“, dokazuje spojitost mezi Empedokleem, Alkamiónelem a Parmenidem.

³ Kromě T. Vítka (VÍTEK, Tomáš. Empedoklés. 1, Studie. Praha: Herrmann, 2001, např. s. 215- 222), například také HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 73- 78, přičemž zde je kosmický cyklus spojován se Sfairem. KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoyomenh, 2004, s. např. s. 381. Zmiňují Sfairos spolu s kosmem a dále pak (s. 406) píší o reinkarnačním cyklu. K němu vztahují i pojem daimón, nicméně vzhledem k biologickým konotacím reinkarnace je otázkou, zda se tento pojem nevztahuje spíše ke stvořenému a tedy i k zoologii, spíše než ke kosmologii.

bez hlubšího bádání po kontextu či po propojení s božskými aspekty a podobně. S ohledem na dochovaný text můžeme snad tvrdit, že sám Sicilský filosof hovoří o *Sfairu* na přibližně šesti místech. Jednou z vlastností, která je již předestřena v předchozí kapitole, je určitá homogenita, která není typická pouze pro *Sfairos*, ale jak jsem již poznamenal, i například v určitém světle pro čtyři kořeny. Když se plně zamyslíme nad pojmem homogenní, jistě nám dojde, že není v tomto případě zcela správný, neboť hovoříme pouze o jednom činiteli. Jde tedy spíše o vlastnost vycházející právě z tvaru koule, která nám naznačuje, že jde o homogenitu vlastního povrchu. Další snad nezpochybnitelnou vlastností je jednota. Zatímco někteří badatelé hovoří o samotě¹, jiní se snaží směřovat k náznaku jednoty². Z toho pak usuzují, že by bylo nepřesně možné hovořit o náznaku monoteismu, nicméně skutečně pouze náznaku. Je však jistě zajímavé, jak v kontextu dobového polyteismu, který tvořil jistý základ nejen náboženského, ale i společenského dění, se objevují nám tak přirozené známky touhy po jednotě. Tu je pak možné chápat na jedné straně jako psychologicky přirozený proces nebo předzvěst nadcházejících dob opět pomocí procesu přijímání archetypů.

7.4 Příchod Sfairu

Abychom byli schopni co nejpřesněji popsat, co *Sfairos* je a jakým způsobem se objevuje, respektive jak vchází do tohoto světa, začneme principem podobným negativní teologii, totiž pokusíme se vysvětlit, co *Sfairos* není a jakým způsobem nastává stav věcí, který snad lze nazvat jeho opakem. Vzhledem k tomu, že jsme již nastínili dialektiku, která panuje mezi Láskou a Svárem, bude o to jednodušší nyní usoudit, jaký vliv tyto dva póly na situaci mají. To, že dva principy v průběhu cyklu nabývají na různé intenzitě, je snad patrné nejen z předchozích výkladů, ale i z některých citovaných zlomků. Jakýmsi absolutním stavem je však moment, kdy jeden z těchto dvou naprosto převládne. Není tomu samozřejmě napařádek, neboť u Empedoklea hraje velkou roli právě pojem cyklu, nicméně se jedná o skutečně významný stav.

Na jedné straně je dobré si tedy představit stav, kdy se absolutní vlády chopí *Svár*.

---

¹ HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův Sfairos. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 401. Zatímco o Empedokleově bohu hovoří jako o jednom.

² VÍTEK, Tomáš. Empedoklés. 1, Studie. Praha: Herrmann, 2001, s. 157. Je zde ovšem zapotřebí zdůraznit, že jak Hladký, tak Vítek, směřují k této jednotě už proto, že oba užívají v souvislosti se Sfairem přídomek „božský“, či v návaznosti na něj o bohu hovoří. Ostatně ani u jiných badatelů jsem nenašel náznak jiného směřování než tohoto monistického. Například pak Patočka (PATOČKA, Jan. Nejstarší řecká filosofie. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 211) hovoří spolu se spojením o harmonii. Ze zahraničních badatelů pak i trojice KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 382 píše pouze o „*Sfairu*, kterého Empedoklés opěvává jako boha“ (usuzují, že tedy jednoho). Jediný náznak mnohočetnosti je u nich pouze v případě eventuality více kosmogonií (2004, s. 386), kterou ovšem částečně sami také vyvrací.

V takový moment se čtveřice prvků rozdělí a vzniká naprostý chaos. Ten se nezdá jako dlouhotrvající, neboť *Láska* se hned poté dostává opět ke své moci¹, je však otázkou zda tento stav chaosu nemůžeme vnímat jako jakousi primordiální katastrofu. V návaznosti na nejasný charakter *Lásky* i *Sváru*, musím i zde připomenout, že nemůžeme tento moment chaosu vnímat pouze negativně. Vždyť díky převládnutí *Zápasu* se čtyři prvky rozdělí na původní- jednoduché- a ty se nám pak ukazují ve své čisté podobě². Domníváme se, že stav chaosu lze vnímat z mnoha úhlů, pokaždé jinak, a jak již bylo dříve naznačeno, nic nelze označit za jednoznačně černobílé. Je však jisté, že tento stav věcí badatele příliš nepřitahuje, ostatně nejedná se o moment, ke kterému bychom v rámci pomyslného uskutečnění mýtu chtěli směřovat- zánik všeho.

Oproti tomu *Sfairos* nabízí pestřejší škálu možností jak na poli bytí stvořeného, tak na poli bádání v oblasti klasického myšlení. Logické vyústění při převládnutí *Lásky* a nastolení stavu, který lze nazývat *Sfairos*, tedy vede k jednotě. Jednotou myslíme splynutí všech čtyř prvků. Sjednocení všeho můžeme opět vnímat několika způsoby. Některé názory směřují k takřka přírodovědným, někdy až chemickým závěrům³. Na druhé straně jej lze uchopit skrze zoogonické chápání⁴ a po vzoru tradičních stvořitelských mýtů prohlásit, že *Sfairos* je tím skutečným momentem, kdy vzniká živé (logickým úsudkem složené z jednoduché čtveřice). Pokud jsme předtím „autokracii“ *Sváru* označili chaosem, bude jistě vhodné absolutní nástup *Lásky* vystihnout „rájem“⁵. V tento moment je již jisté patrné v čem spočívají ony cykly, se kterými se čtenář může v odborné literatuře setkat jakožto se stěžejním pojmem, vystihujícím Empedokleovo myšlení. Na jedné straně tedy dochází k rozpojování, na druhé ke spojování. Tím jsou vytyčeny určité hranice veškerého dění, přičemž za tyto hranice již dál nic nejde. Tento pomyslný tep, či dech světa může jistě připomínat konstrukty známé z jiných oblastí, jako jsou například kosmické cykly „šemito“ známé z kabalistického učení⁶. Otázkou, která se jistě nabídne, je v jaké fázi je

---

¹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 384: „Poté co Svár oddělil kořeny, Láska je začíná opět spojovat.“

² Hladký, Kočandrle, Kratochvíl 2012, s. 75.

³ HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, 2006, ročník 54, č. 3, s. 395: „...vytvoří jakousi zcela amorfní směs.“ nebo například PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 211: „...universum je pak vyplněno stejnoměrnou směsí...“

⁴ Tento úhel pohledu zohledňuje značná část badatelů, nicméně velmi často jej zmiňují vedle úhlu kosmogonického. Z dotyčných lze uvést například KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 384, kteří výslovně zmiňují že: „Hlavním výkonem Lásky v této periodě cyklu je zjevně zoogonie, vytvoření „nesčetných plemen smrtelných bytostí“ (tj. složenin).“

⁵ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 75 zde hovoří o rajském stavu světa, což odkazují na zlomky B 128 a B 130.

⁶ SCHOLEM, Gershom. *On The Kabbalah and Its Symbolism*. New York: Schocken Books, 1996 (c 1960).

aktuálně náš svět (potažmo svět Empedokleův) a jaké je časové rozpětí takového cyklu. Dle některých badatelů, kteří poukazují především na „nedávno“ nalezený Strasburský papyrus, se aktuálně pohybujeme ve fázi po zániku *Sfairu*, tudíž pomalu směřující k zániku, potažmo chaosu¹. Co se týče délky období, usuzuje se, že se jedná o eón trvající několik desítek tisíc let².

7.5 Vzhled Sfairu

Píšeme-li o vzhledu, nemyslíme tím pouhou vizualizaci fenoménu. Ostatně vzhledem k božskému charakteru *Sfairu*, může být z určitého hlediska nejen nemožné, ale i značně nevhodné, jakkoliv si jej představovat. Dalším sporem, na který lze při popisu „zevnějšíku“ narazit, je fakt, že povahové rysy se nejasně mísí s těmi vzhledovými a do tohoto celku zasahuje již výše zmíněný lingvistický pohled na problematiku. Důvod proč se o popis vzhledu pokoušíme, je založen i na tom, že zlomky, kde se náznaky o vzniklém obraze vyskytují, snad poskytnou dostatečné podložení charakterového popisu a popisu procesu jeho vzniku.

*„Rychlé tam údy Slunce se nedají rozeznat nijak,
ani ne Země huňatá síla, ba ani ne Moře:
takto okrouhlý Sfairu je vnořen v úkrytu pevném
Harmonie a pyšní se okolní osamělostí.“³*

*„Vždyť přece ani od zad mu neroste dvojité větev,
nemá též nohou, ni hbitých kolen, ni plodného údu,
nýbrž měl kulový tvar a odevšad byl roven sobě.“⁴*

„Ve Sfairu údech nezuří spor ani neblahý zápas.“⁵

Z těchto tří⁶ zlomků je patrné skutečně mnohé, nejen co se týče samotného vzhledu. Tvar naznačující kouli není vyjádřen pouze zmíněným neologismem *Sfairu*, ale je zdůrazněn ještě na dvou dalších místech, jedná se tedy o skutečně podstatný bod. Zajímavým

---

ISBN 0-80052-1051-2. Chapter 2. The Meaning of the Torah in Jewish Mysticism, s. 32–86. Dále též SCHOLEM, Gershom. *Origins Of The Kabbalah*. First edition 1962. Princeton: Princeton University Press. ISBN 0-691-02047-7. Chapter 4. The Kabbalistic Center in Gerona. 6. The Book of Temunah and the Doctrine of World Cycles or Shemittoth, s. 460–475.

¹ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 75. Tuto variantu sice s odkazem na zmíněný papyrus uvádějí, nicméně zároveň v téže poznámce (č. 16) upozorňují, že se o tomto faktu vedou spory.

² Hladký, Kočandrle, Kratochvíl, tamtéž, pozn. č. 17. V tomto případě jsou jako některé zdroje uváděny byzantské scholie či Empedokleovo uvedení doby převtělování Daimónu. I zde jsou patrné určité neshody, nicméně se domníváme, že se nejedná o příliš podstatný fakt (ostatně i proto je nejspíš v uvedené publikaci umístěn částečně v poznámce). Tento údaj je zde uveden spíše kvůli zpřesnění přehledu, v jak širokých obdobích se proces pohybuje a jak vzdálené jsou tyto procesy našemu běžnému chápání.

³ DK 31 B 27, SVOBODA, K. Zlomky předsokratovských myslitelů. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 90.

⁴ DK 31 B 29, tamtéž, s. 90.

⁵ DK 31 B 27a, tamtéž, s. 90.

⁶ Je otázkou zda zlomky B 27 a B 27a netvoří ve skutečnosti jeden samostatný.

výrazem je *Harmonie*, která dle poznámky K. Svobody je nejspíše jiným označením pro *Lásku*¹. Pokud se vrátíme zpět v popisu, je nejspíše více než vhodné na tomto místě poukázat, jak dobrým básníkem Empedoklés byl. Najdou se jistě tací, kteří označí jeho tvorbu za možná dokonce plnou patosu, domníváme se však, že cesta negativního popisu je více než důmyslná. Ostatně, je vcelku projasňující popis skrze to, co *Sfairos* nemá, či jak jej rozpoznat nelze. Pokud víme, že *Sfairos* (můžeme snad skutečně hovořit o Bohu) má mít tvar kruhu jsou tvrzení, že nedisponuje jakýmikoliv končetinami či „výrůstky“ jen potvrzením téhož. Přesněji pak toto tvrzení můžeme vnímat jako jasné vymezení se vůči tradiční řecké představě polidštěného božstva, jak co do svých vlastností, tak co do svého vzhledu². Dalším podstatným bodem je nerozeznatelnost Země, Slunce a Moře. V návaznosti na můj předchozí popis kosmických cyklů je zde patrné, že se jedná o skutečně dokonalý stav, kdy žádný ze samostatných prvků (Země, Moře a Slunce zde představují jejich archetypální podoby v našem světě) nelze rozlišit, neboť samy o sobě neexistují³. Posledním stěžejním sdělením, které plyne z těchto tří zlomků je vyjádření o osamělosti a rovnosti. Obojí vnímám jen jako další potvrzení absolutní jednoty příslušející *Sfairu*.

„Avšak on odevšad roven je sobě i bez hranic zcela okrouhlý Sfairos a pyšní se okolní osamělostí.“⁴

Další zlomek jen potvrzuje vše, co bylo řečeno v předchozích zmínkách. Je zde však možná vhodné je zopakovat a především i některé objasnit. Především proč právě tolikrát opakovaný tvar koule. V první řadě je koule vnímaná jako dokonalý tvar, který tím pádem odpovídá i oné rovnosti (sama sobě)⁵. V řadě druhé je také okrouhlost a kruhovitost důkazem, že všechny čtyři konstituenty jsou si ve stavu dokonalosti skutečně rovny, že jsou zastoupeny stejnou měrou a stejně dokonale jsou také smíšený⁶. Absence hranic a osamělost jsou zde tedy opět důkazem jednosti a jedinečnosti *Sfairu*. Lze je v důsledku tedy chápat jako zdůraznění faktu, že žádný z konstituentů již sám o sobě neexistuje a tím

---

¹ SVOBODA, K. Zlomky před Sokratovských myslitelů. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 90, poznámka č. 3.

² HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův *Sfairos*. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 400. Zde píše o „kritice antropomorfní představy božství“.

³ HLADKÝ, tamtéž, s. 398: „...je patrné, že *Sfairos* vzniká úplným a zcela harmonickým sloučením základních prvků tvořících Empedokleův svět. Proto od sebe nelze nijak odlišit Slunce, Země a Moře, tedy základní podoby, v nichž můžeme v našem světě pozorovat prvky ohně, země a vody, jinak v nesmíšeném stavu z pochopitelných důvodů nevnímatelné.“

⁴ DK 31B 28, SVOBODA, K. Zlomky před Sokratovských myslitelů. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 90.

⁵ HLADKÝ, tamtéž, s. 398: zde odkazuje i na „další filosofickou tradici“, která chápe kulovitý tvar jako tvar dokonalý.

⁶ HLADKÝ, tamtéž, s. 398. Patočka 1996, s. 211: „...živly, rozmělněné v roztok, v němž je vše rovným dílem a rovným způsobem spojeno tak, že místo od místa se neliší...“.

že neexistují ani hranice, tak ze světa vymizela *Láska* i *Svár* ve své čisté podobě. Vstříc často opakované myšlence, totiž že Empedoklés není skutečným myslitelem, ale daleko spíše jakýmsi kompilátorem, jde právě tento verš. Samozřejmě nelze přesně oddělit, co je Empedokleova filosofie a co už je převzaté odjinud. Avšak okrouhlá koule je nám známa z předchozích konceptů vidění světa, zde konkrétně od Parmenida¹.

„*Když se však Svár již zmohl a vyrostl ve Sfaira údech,
když také dostoupil poct, neb dovršovala se doba,
která jim střídavě byla kdys určena přísahou mocnou...*“²

„...protože údy boží se všechny postupně třásly.“³

„*Vždyť přece údy nejsou mu lidskou zdobeny hlavou,
vždyť přece ani od zad mu neroste dvojitá větev,
nemá též nohou, ni hbitých kolen, ni temného údu,
nýbrž je jedině svatou a zcela nadlidskou myslí,
která myšlenkou rychlou se řítí po celém světě.*“⁴

O tom, co přesně se údy myslí, nepanuje přesná představa. Je samozřejmě možné domnívat se, že se jedná o jakési potomky původních, jednoduchých prvků. Avšak i tento názor je negován⁵. Nezbyvá tedy než věřit, že tímto Empedoklés dokládá své odtržení od Homérské představy bohů. Akragant'an volí k popisu božského *Sfairu* jiných metod, které nás mají utvrdit o jeho absolutní nadřazenosti nad vším stvořeným. K tomuto dojmu nás vede především adverbii svatá a nadlidská. Zmínka o údech může být ovšem taky náznakem budoucího pádu. Právě mezi údy nakonec vniká *Zápas* a způsobuje rozpad na původní prvky a principy⁶. I přes veškerou jednotu je tedy stále patrná složenost a především nejednoduchost. V následujícím verši zmíněný celý svět jen dokončuje myšlenku absolutna. K božskému *Sfairu* směřuje i překladatel K. Svoboda, který údy, které mu nezdobí lidskou hlavou, vztahuje právě k Božstvu⁷. Výše zmíněné tři zlomky naznačují také citlivé téma, kterému se zdánlivě Empedoklés nevěnuje, avšak přesto je pro jeho koncept světa velmi důležité. Tímto tématem je čas. Pro úplnost je vhodné doplnit, že ve zlomku B 30 je dovršující se doba vztahována ke konci fungování *Lásky* a *Sváru*⁸. Je

¹ Parmenidés B 8 v překladu K. Svobody 1962, s. 69. Na tento fakt odkazuje také Hladký (HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův Sfairos. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 398), který připomíná, že se v Parmenidově případě jedná o „dokonalé a jediné jsoucno“.

² DK 31 B 30, SVOBODA, K. Zlomky předsokratovských myslitelů. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 90.

³ DK 31 B 31, tamtéž, s. 90.

⁴ DK 31 B 13, tamtéž, s. 99- 100.

⁵ HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův Sfairos. Filosofický časopis, 2006, ročník 54, č. 3, s. 399.

⁶ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 76- 77.

⁷ SVOBODA, K. Zlomky předsokratovských myslitelů. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 99, poznámka č. 4.

⁸ Tamtéž, s. 90, poznámka č. 4.

zajímavé, že plynutí času ohrožuje u Empedoklea nejen čtyři konstituenty, ale také oba principy a dokonce samotný božský *Sfairos*. Výslovně je *Sfairos* zmíněn jako bůh ve druhém zlomku. Ačkoliv se jedná o boha jediného, není tak úplně stálý. Tím se dostáváme ke spekulaci, zda *Sfairos* jako takový podléhá času. Domníváme se, že tím, jak fungují kosmické cykly, je zaručen stejný návrat téhož. *Sfairos* je v každém svém období vždy konstituován čtyřmi prvky a dvěma principy. To je neměnný fakt a dle mého úsudku bychom tím pádem mohli hovořit i o věčnosti *Sfairu*. Jedná se ovšem pouze o vzdálený výklad, jehož jádro pro Empedoklea očividně nebylo příliš podstatné. Pokud bychom skutečně chtěli hledat myšlenku nekonečnosti, není možná správné hledat ji u toho, co je nejdříve. Nekonečno je také možné hledat v myšlenkách, totiž v nejvyšších myšlenkách, jimiž jsou samozřejmě myšlenky *Lásky* a *Sváru*¹.

7.6 Druhý aspekt *Sfairu*

Je jistě známo, že i monoteismus, potažmo monismus, má mnoho úskalí. Jednota je pro mnoho kultur natolik těžko uchopitelná, že je nutné pro zpřesnění štěpit jedno na vícero. Pokud bychom hovořili čistě o náboženství, je samozřejmě možné hovořit o monolatrii, čímž se řadě konfliktů vyhneme. Rozhodně se však nedomníváme, že by bylo možné označit Empedoklea snad za duchovního vůdce. Pokud by tomu tak bylo, nasměrovalo by to jeho filosofii nejspíše do vod nejhlubší hereze².

Druhou „vlastnost“ *Sfairu* lze nejlépe pochopit skrze již několikrát zmíněný tvar koule. Tento tvar je totiž typický právě pro *Sfairos*, zatímco druhý aspekt- *Frén Hieré*³- se vyznačuje určitou beztvarostí⁴. Důvod proč musí druhý aspekt existovat, je možná právě v nepoznatelnosti, kterou nám má božský *Sfairos* vykazovat. Ačkoliv je možné, že se nejedná o skryté, ale daleko spíše o neprojevené, výsledek v kontextu vnímání stvořeného zůstává stejný. Dalším důvodem dualismu (který je ve své ryzí podobě jinak jistě vzdálený nejen spirituálním projevům, ale také všem zdánlivě vědeckým disciplínám) je pochopitelně dokázání existence všeho v jednom. Spolu tak koexistuje vznik a zánik, slučování a rozlučování a čtenáři nezbude nic jiného než seznat, že se skutečně jedná o pouhé pojmy.

¹ PATOČKA, Jan. Nejstarší řecká filosofie. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 211: „*A tak nekonečný, vesměrný život není nic jiného než střídání těchto dvou, jež nebudou nikdy ztraceny...*“ (tj. střídání Lásky a Sváru).

² Opět je zde prezentován pouze subjektivní pohled, avšak se domníváme, že vzhledem k faktu, že o Empedokleovi se často píše jako o Božím muži, spolu s jeho tendencí synkreticky propojovat předchozí směry, je možné (doufám) o určité formě hereze hovořit. Na druhé straně, pokud by toto tvrzení vyznělo příliš negativisticky, musíme zmínit, že lze považovat Empedokleovu filosofii za předvoj budoucího myšlení, právě ve schopnosti zahrnout do spirituality onu nekonkrétní podstatu.

³ Svatá mysl, případně i Svaté nitro. VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés. 1, Studie*. Praha: Herrmann, 2001, s. 169.

⁴ Tamtéž.

8 Kauzalita kruhu- kosmické cykly jako příčina a následek působení všeho

Ze všeho dříve zmíněného plynou do jisté míry tři kruhy. Tři pohyby, které svou vnitřní rovnováhou nastiňují tvar (dokonalého) kruhu. Jelikož byla teoretická struktura kosmologického konceptu vyložena dříve, dovolíme si drobnou odbočku ohledně právě tohoto dokonalého tvaru. Na poli představivosti a úsudku vnímáme v dosavadních dějinách jako důležitý pohyb mezi třemi tvary. Jsou jimi přímka, kruh a spirála. Logickým úsudkem směřuji například k systematickému pojetí dějin. Jistě je možné vnímat lineární vývoj (i mimo oblasti dějin) jako onen elementární, ze kterého prvotní myšlení vychází. Jako určitý skok si lze poté představit cyklický vývoj. Spirála sama o sobě může evokovat například některé „new age“¹ konstrukty, ale zároveň ji vnímám jako v určitých oblastech (myšlenkových i geografických) jako vrcholný stav chápání sebe sama a svého místa v dějinách.

Základním pohybem, který lze vnímat by tedy byl přechod od narození ke smrti². Ten je však vyvrácen. Empedoklés o smrti a zrození uvažuje jako o mísení a opětovném rozdělení toho, co bylo smíseno³. Pohyby, které jsou zmíněny na začátku této kapitoly, jsou tyto: základní střídání živlů, dále změna vlády mezi *Láskou* a *Svárem* (opět může dojít k inverzi pořadí) a nakonec střídání samotných věků, tedy *Sfairu* s tím, co přes vši nepřesnost lze zvat peklem (tím pozemským- tedy existujícím v tomto světě). Částečně souhrnným vyjádřením o podstatě pohybu je pak přechod mezi „odpočinkem“- tedy stáním- a pohybem. Je důležité však upozornit, že se jedná o pohyb vztahující se k živým stvořením⁴.

---

¹ Na čtenáři zůstává, co konkrétního si pod tímto pojmem představí. Lze jej chápat jako synkretický proud spojující náboženské principy do celku moderního.

² V závislosti na kultuře, v našem prostředí lze vnímat jako standardizované toto pořadí. Jistě lze však najít takové kultury, kde se hovoří spíše o přechodu od smrti k narození.

³ LONG A. A. *Empedocles' cosmic cycle in the sixties* in *The pre-socratics: a collection of critical essays*. USA: Princeton University, 1992, ISBN 0-691-02088-4, s. 402.

⁴ LONG A. A., tamtéž, 402- 403.

9 Závěr

Empedokleovu kosmologii lze tedy v rámci jednoho celku vnímat jako velmi systematickou a do jisté míry podporující dobové mínění. Základní atributy jsou přesně stanoveny a spory lze vést ani ne tak o jejich existenci, jako spíše o jejich umístění, privilegiích, moci a vlastnostech. Vlastnosti lze pak dále dělit na tvarové (vnější) a povahové (vnitřní).

Pokud jsou například prvky či principy uchopeny jako božské, tedy mimo náš svět, lze je přesto stále vnímat jako projevující se v tomto světě stvořeným bytostem. Tak, jako se vyvíjela tato práce, se vyvíjí i myšlenkový postup v Empedokleově díle. Lze pozorovat například posun od do jisté míry exaktních žvlů, k dvojsmyslné *Lásce* a *Sváru* až k natolik abstraktním pojmům jako je *Sfairos*. Při pohledu na zdrojovou báseň je patrné, že některým pojmům se autor věnuje více, jiným méně. Závěrem lze vyjádřit dojem, že dva principy jsou jistým pojítkem všeho, ale je to z velké části také proto, že jsou používány jako metafora pro slučování spolu s rozlučováním a také pro všechny další druhy pohybů, z těchto vycházejících.

Čtenáři se při nahlédnutí do obou básní nabízí několik možností. Může vyčíst něco o Empedokleově životě, může také poodhalit část jeho uvažování nad světem a lidmi. A poté je zde samozřejmě rovina kosmologická, díky které lze pochopit, jakým způsobem je konstituován svět. Že v tomto světě dochází k pravidelnému střídání pozitivních a negativních období. Lze také vyčíst, že v mezidobích jsou jednotlivé změny na tomto světě do jisté míry pouhým zdáním. Že pohyb je samozřejmě jedinou cestou změny, ale většina z pojmů, které my lidé pro různé druhy pohybů užíváme, je více než mylná. Pojmy totiž podle Empedoklea užíváme nejspíše pouze proto, že nejsme sami schopni postihnout skutečnou velikost *Lásky*, *Sváru* a dalších atributů božství.

V tomto kontextu je dobré si uvědomit, že do jisté Empedoklés vychází z tradičních nauk a představ o bozích a na druhé straně tyto představy vyvrací. Lze v jeho díle nalézt polemiky s Homérovským pojetím bohů, lze si u něj také s velkým odstupem představit část ideje monoteismu. Kdykoliv je však řeč o čemsi božském, je z textu patrna chuť mysticismu.

Formálně je text velmi rozmanitý. Empedoklés užívá neologismů, které jakoby úmyslně zapadají do jeho vzletného jazyka. Jak bylo již zmíněno dříve, nejedná se o kvalitní báseň na úkor obsahu, což by mělo být patrné z předchozích stránek.

Je samozřejmé, že mnoho detailů, které jsem ve své práci nastínil, nelze prohlédnout ze samotného překladu původního textu obou básní. Možností má čtenář tedy

několik. První je samozřejmě četba originálního, řeckého textu. Druhou pak představují různé výklady, přičemž je doufám patrné, které upřednostňuji ve své práci já. Další variantou je kromě zlomků začínajících písmenem „B“ přistoupit také k těm, které nazýváme v Empedokleově případě „DK 31 A...“. Ty představují takzvané referované zlomky a jedná se především o obsahově zprostředkované Empedokleovo myšlení Aristotelem a Symplikiem. Oba tito autoři se i v dnešní době těší velké úctě, neboť zlomky presokratiků chovali v úctě a předpokládá se tudíž, že dochované fragmenty jsou věrné své originální předloze.

*„...Jdu, jak mě znáte: Ne již jako člověk,
ale bůh nesmrtelný, kráčím mezi všemi
uctíván všemi, skráně obepjaté
posvátnou páskou a věnci kvítí.*

...
*Tisíce táhnou za mnou, na rtech s otázkou,
Kde najdou cestu k uspokojení...“¹*

---

¹ DK 31 B 112, *O podstatě svět-Očistná píseň*. Praha: Jan Pohořelý, 1944, s. 44.

10 Seznam použité literatury

Prameny

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. Praha: Petr Rezek, 2008. ISBN 80-86027-27-9.

EMPEDOKLÉS Z AKRAGANTU a Jaroslav POKORNÝ, překl., KABEŠ, Jaroslav, ed. *O podstatě svět-Očistná píseň*. Praha: Jan Pohořelý, 1944. Práteleství.

SVOBODA, Karel (překl.). *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés*. 2, Zlomky. Praha: Herrmann, 2006. ISBN 80-87054-02-4.

Sekundární literatura

- HLADKÝ, Vojtěch. Empedokleův sfairos. *Filosofický časopis*. Praha: Filozofický ústav Akademie věd České republiky, 2006, 54(3), 393-410.
- HUSSEY, Edward. *Presokratiki*. Praha: Petr Rezek, 1997 [cit. 2017-02-14]. ISBN 80-86027-07-4
- HLADKÝ, Vojtěch, Radim KOČANDRLE a Zdeněk KRATOCHVÍL. *Evoluce před Darwinem: nejstarší vývojová stadia evoluční nauky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. Amfibios. ISBN 978-80-7465-023-9.
- KINGSLEY, Peter. *Ancient philosophy, mystery, and magic: Empedocles and Pythagorean tradition*. Oxford: Clarendon Press, 1996. ISBN 0-19-815081-4.
- KIRK, G. S. a J. E. RAVEN. *The Presocratic Philosophers: A critical history with a selection of texts*. Cambridge: The syndics of the Cambridge University press, 1957.
- KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. 1. Praha: Oikoymenth, 2004.
- LONG A. A. *Empedocles' cosmic cycle in the sixties in The pre-socratics: a collection of critical essays*. N. Jersey, USA: Princeton University, 1992. Modern studies in philosophy. ISBN 0-691-02088-4.
- MILLERD, C. E., *On the interpretation of Empedocles*. Chicago: The University of Chicago Press, 1908. ISBN: neuvedeno.
- PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem: přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.
- SCHOLEM, Gershom. *On The Kabbalah and Its Symbolism*. New York: Schocken Books, 1996 (c 1960). ISBN 0-80052-1051-2. Chapter 2. The Meaning of the Torah in Jewish Mysticism, s. 32–86.
- SCHOLEM, Gershom. *Origins Of The Kabbalah*. First edition 1962. Princeton: Princeton University Press, 1987. ISBN 0-691-02047-7. Chapter 4. The Kabbalistic Center in Gerona. 6. The Book of Temunah and the Doctrine of World Cycles or Shemittoth, s. 460–475.
- VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés*. 1, Studie. Praha: Herrmann, 2001.
- VÍTEK, Tomáš. *Empedoklés*. 3, Komentář. Praha: Herrmann, 2006. ISBN 80-87054-03-2.
- VÍTEK, Tomáš. *Sedm mudrců a jejich výroky*. 1. Praha: Herrmann, 2010. ISBN 978-80-87054-21-5.

Slovníky

*Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí- čtrnáctý díl. Praha:
J. Otto, 1899.*

11 Summary

The aim of this bachelor thesis is to demonstrate how were the presocratic philosophers thinking about the creation of the world. The first part is focused on a brief description of the life of Empedocles, as well as it defines main conceptions of the idea of cosmology. The main part of the thesis is trying to analyse four elements, which we can hold as substances. Besides for their paramount role in Empedocles' cosmology, they are also mentioned since Empedocles is often understood as their founder. The following chapter explains the problem of Love and Strife which both cooperate with the four elements and they all participate on creation and destruction. This chapter is introducing us to the problems of cosmic cycles and Sphaeros, which are often considered to be the major phenomenon of Empedocles' cosmology and philosophy. These ideas are also described here because of the possible comparison of various religious trends and religious thinking.